

Kuidas jõuda tulevikku?

Trivimi Velliste
Riigikogu liige, Isamaaliit

Kui avatusel lastakse kulgeda äärmuseni, muutub see iseenda vastandiks. Nüüd on see käes – lennukisse ei saa kaasa võtta isegi küüneviili.

Sajandid ei ole vennad. Näiteks Eestile on kaks viimast, üheksateistkümnes ja kahekümnes, üsnagi erinevad. Esimene tähendas kasvu ja arengut – ärkamist. Teine seevastu viis küll ärkamise lõpule, kuid tõi peatselt kaasa ka surmaune. Kui siis sajandi eelviimasel lõpukümnel külm sõda taandus, haaras Euroopat ja muidugi Eestit eufooria.

Nüüd, 21. sajandi algusaastail pole enam kellelgi kahtlust, et meie aastasada võib kujuneda milliseks tahes: see võib tuua jõukust ja heaolu, aga ka ennenägematut viletsust, kannatusi ja õudust. Ehkki seda viimast on esialgu raskem uskuda, sest inimese teadvus on varustatud kaitseriividega, mis ei lase tal iseend koormata liigsete ebameeldivustega. Muidu muutuks olevik talumatult raskeks.

Siiski räägivad paljud, et 2001. aasta 11. septembril paljastas 21. sajand oma tegeliku palge.

Ja nüüd tuleb tõele näkku vaadata. Tõde on, et vähemalt õhtumaad seisavad püsivalt silmitsi uue ohuga – terrorismiga.

Mis on terror? See ladina päritolu sõna on väga vana ja mõiste, mida see tähistab, on sama vana. Hirmutamise on sama vana kui olelusvõitlus. See on olnud ühtviisi omane nii ürginimesele kui ka loomariigile tervikuna. Ja iga sõda on muu hulgas tähendanud ka terrorit, sest kuidas muidu saab tappa! Tallinna märtsipommitamine 1944. aastal polnud ju midagi muud kui terrorirünnak.

Aga ka terrorism kitsamas mõttes – surmav üksikakt – pole kaugeltki uus nähtus. Piisab, kui mõelda 19. sajandi vene anarhistidele, mitut masti sotsiaalrevolutsionääridele, sealhulgas enamlastele. Kogu Nõukogude Venemaa sündis terroristlikust mõtteviisist ja ka püsis peamiselt terrori jõul.

Tänapäeval nimetatakse terroristlikuks ka iirlaste, baskide, korsiklaste ja koguni tšetšeenide tegevust, kui piirduda üksnes Euroopa näidetega. Väljendil terrorism on tugev ideoloogiline kõla. See nähtus leiab üldist hukkamõistu just oma halastamatuse tõttu.

Terrorismi kannab viha

Kuid õhtumaa avalikus arutelus on olnud vähe juttu terrorismi sügavamatest põhjustest. Hõlpsam on arutleda selle vormide ja tehniliste külgede üle. 2003. aasta oktoobris Tallinnas

peetud Euroopa Noorte Parlamendi istungil päris üks rootsi koolipoiss: "Kas terrorismi on võimalik võita sõjalise jõuga?" Ma usun, et see noormees lõi küsides naelapea pihta.

Kui me ei tunne tänapäeva terrorismi juuri, on raske vastata noore parlamendiliikme küsimusele. Üks näib siiski olevat kindel: terrorismi kannab viha millegi vastu. Aga mille vastu?

Selleks, et asjas pisutki selgust saada, püüdkem kirjeldada maailma, kus me elame, ja püüdkem ette kujutada, millisena see võib näida neile, kes elavad sellest maailmast väljaspool. Kõik allpool esitatud võrdlused ja hinnangud on üksnes käesolevate ridade autori omad ega peegelda ühegi institutsiooni seisukohti.

Olen veendunud, et paljud suured probleemid algavad inimeste maailmapildist, sellest, kuidas see maailm on kellegi meelest kujunenud ja missugused väärtused seal peavad valitsema. Ohtrad vaidlused tekivad sel pinnal, kas on olemas üht ja ainuõiget maailmapilti.

Inimkond elab väga erinevates, suhteliselt suletud maailmades, seda ise eriti teadvustamata. Kui sellisesse maailma sisse tungitakse ja selle tasakaalu püütakse rikkuda, järgneb paratamatu vastuhakk. Mainitud noorteparlamendis oli palju juttu sellest, millisena võiks läänemaailma, sealhulgas USA-d, tajuda nn kolmas maailm, eriti islamirahvad.

Kõlas väiteid, et Ameerika Ühendriikides nähakse endiste Euroopa koloniaalimpeeriumide võrdkuju, et Lääs käitub üleolevalt ja väljakutsuvalt – mõnikord ehk ka tahtmatult, ise endale sellest aru andmata.

Tõepoolest, püüdkem õhtumaa argielule vaadata pühendunud muhameedlase silmadega. Mis torkab kõige esimesena silma? Muidugi on kõikjal risti-põiki jalus nn Hollywoodi kultuur oma kasiinode, märulifilmide, rämpsheliplaatide ja klantsajakirjadega. Mis meile sealt vastu vaatab? Akendesse kihutavad autod, paljastelt reitelt püstolit haaravad pikajuukselised naised, üksteist jälitavad ja teineteisele jalaga näkku löövad mehed. Üldmulje: Lääs on odav, labane, madalaid kirgi ülespiitsutav, vägivaldne – ja seda kõike teadlikult, raha nimel.

Kõrgemad väärtused oleksid justkui kadunud, haihtunud. Asemele on tulnud hingeline tühjus, teadlik naudingukultus, narkomaania. Ja seda kõike püütakse hea hinna eest müüa ka teistesse kultuuridesse, määrada pähe islami naistele ja lastele. Kuni multifilmideni välja, milles lapsed üksteist hoolega togivad.

Kas sellised asjad peavadki sünnitama veendumust Lääne üleolekust? Vaevalt nad seda teevad. Küll aga võib tekitada viha läänemaailma majanduslik üleolek, võime oma kaupu (sealhulgas "kultuuritooteid") jõuliselt turustada. Ning teadagi sellega kaasnev sõjaline üleolek.

Avatuse mõrud viljad

Muidugi järgneb sellele loogiline küsimus: aga mida peaks Lääs, iseäranis USA, nüüd ette võtma? Lihtsat vastust ei ole, sest parimad võimalused on ammu käest lastud. Kindlasti tuleks aga tungida terrorismi juurteni, see tähendab arusaamiseni selle tekkimise põhjustest. Tekkepõhjusti on vaja tunnistada ka sel juhul, kui see on valus või ebameeldiv.

Piiblist teame, mismoodi vanemate patud nuheldakse põlvest põlve laste kätte. Seda pole ka tegelikkuses raske märgata, kes vähegi olevikku ja minevikku tunneb. Ning ajaloo ees pole mõtet silmi sulgeda üleskutsega: "Aitab minevikus sorimisest, vaadata tuleb tulevikku!" See oleks jaanalinnu-üleskutse. Kui me mineviku ees ka silmad kinni pigistame, ei suuda me ealeski endalt mineviku varje maha raputada. See on tühi lootus!

Just siia ongi minu meelest koer maetud. Öhtumaa kultuuris on liiga suure erikaalu omandanud tehnokraatlik mõtlemine. Poliitilised jm otsustajad arvavad, et ühiskonda saab juhtida nagu autot – muudkui anna gaasi ja keera rooli. Kuid ühiskond vajab palju muudki. Ühiskond on keeruline taim, mis tahab palju päikest. Ühiskonna pärilikkuse mudel on minevikus. Seda teavad nii iirlased, baskid, korsiklased kui ka tšetšeenid. Küllap seda teavad ka Põhja- ja Lõuna-Ameerika indiaanlased.

Kolonialism on tänase päeva maailmas kauge minevik, kuid selle mõrusid vilju tuleb peaaegu kõigis maailmajagudes süüa veel inimpõlvede vältel. Just kolonialism pani aluse majanduslikule ja poliitilisele globaliseerumisele, aga paljudes maades ka traditsioonilise elulaadi hävitamisele. Kolonialism pani aluse ka öhtumaise mõtlemise ja olemise pühale lehmale – avatusele.

Aastakümneid on Ameerika Ühendriikides jutlustatud avatusest kui kõige tähtsamast arengumootorist. Kuid seejuures unustati, et iga ilming, kui tal lastakse kulgeda äärmuseni, muutub iseenda vastandiks. Nüüd on see käes: lennukisse ei saa kaasa võtta isegi mitte küüneviili.

Avatuse viljad on ka HIV, SARS, hullulehmatõbi, suu- ja sõrataud. Mida suurem avatus, seda ulatuslikumalt ja kiiremini need hädad levivad. Mida suurem avatus, seda lihtsam on vastavasse süsteemi tungida neil, kes seda süsteemi vihkavad ja teda hävitada soovivad. Ameeriklaste, aga ka eurooplaste suurim probleem on olnud sellest tõest möödavaatamine. Parim näide ikka ja jälle – 11. september 2001.

Muidugi, demokraatia põhiõlemus teist teed ju eriti ei jätagi. Demokraatlikud põhivabadused on juba mitu inimpõlve olnud üle kõige. Ent kõigil on hind, iseäranis demokraatial. Mitut head korraga ei saa.

Demokraatia üks suuremaid nõrkusi ja ühtlasi ohte on tung kõikelukubavuse suunas. Olgugi et demokraatlik seadusloome lubab inimeste õigusi põhjendatult piirata, ei suuda rahvavõim seda sageli teha, sest vabadust kasutavad paljud ühiskonna liikmed ja huvirühmad osavalt ära, avaldades poliitikutele jõulist survet. Poliitikud ei suuda end enamasti ületada ega toimida riigimehelikult, vaid lohisevad rahva lõa otsas. Ja lõõg on lühike, sest valimised tulevad alati liiga ruttu.

Täpselt samasugune on olukord ka vabas ettevõtluses. Ettevõtjale on väga raske selgeks teha, et mõne olukorra puhul oleks ühiskonnale ja talle parem, kui ta mingi kauba jätkaks turule toomata. Ja rahvale pole võimalik selgeks teha, et rämps tuleks jätta ostmata. Vajaliku piirangu peavad ärimeestele või isegi rahvale seadma ikkagi demokraatlikult valitud seadusandjad. Nii olemegi surnud ringis.

Maailma teine võimalus

Kõige hullem on aga see, et poliitikud ega ärimehed ei adu, et nende eluterve egoism – kui see vältab karistamatult küllalt kaua – viib tõenäoliselt ühiskonna kraavi ja ka nemad ise jäävad kõigest ilma. Seda on ajaloos korduvalt juhtunud, kuid inimkonna suuremaid hädasid teatavasti on olnud võimetus ajaloost õppida.

Praegu käib ülemaailmne sõda terrorismi vastu eesmärgiga see täielikult välja juurida. Tulles tagasi rootsi koolipoisi küsimuse juurde, peame endale selgelt aru andma ka võimalusest: mida enam me juurime, seda rohkem terrorismi vohama lööb. Sest uusi terroriste sünnitab juurde viha ja tuline soov kätte maksta tapetud vendade eest. Sellisel nõiaringil ei saa olla lõppu.

Ma näen maailmas kaht võimalikku arenguteed. Esiteks, pärast seda, kui õhtumaad on jõudnud veendumusele terrorismiga sõdimise lootusetuses, ehitatakse enda ümber Hiina müür – umbes nii, nagu seda praegu teeb Iisrael. Ja suletus kuulutatakse senise avatuse asemel uueks pühaks lehmaks.

Kuid on ka teine võimalus. Maailmas, eriti õhtumaades sünnib mingi vaimne murrang, mis muudab põhjalikult kogu ühiskonna- ja maailmakorraldust, luues uue väärtustesüsteemi. Poliitika ja majandus leiavad mingi uue kuju, millest meil pole veel aimugi. Tõenäoliselt tähendaks kõnesolev areng võitlust materialismi-idealismi teljel, muutes senise poliitilise võitluse parem-vasakpoolsuse skaalal tühiseks. Sisuliselt tähendaks see inimese ja inimkonna tuntavat muutumist, nagu see leidis aset paar tuhat aastat tagasi algkristlaste tekkega.

Tookordne muudatus oli tõepoolest sügav, kauakestev ja kõikehõlmav. Me ei tea, kas kristlus suudab õhtumaad uuenevas säras valitsema hakata või sünnib selle asemele või kõrvale midagi täiesti uut, millel pole veel nime. Kuid jutt saab olla üksnes suurest sisemisest pöördest ennekoike eurooplaste ja põhjaameeriklaste teadvuses. Aga võib-olla ka hiinlaste ja jaapanlaste teadvuses.

Enam kui tõenäoline on, et Hiina tõuseb selle sajandi lõpuks maailma juhtriigiks. Ent missugune Hiina? Kas Hiina, kelle ees rahvad peavad värisema? Või hoopis Hiina, kes on teistele eeskujuks?

Üks on ometi selge: vähemalt praegu pole hiinlased terrorismi ajendajad. Võib-olla leiavad nad oma tuhandete aastate vanusele kultuurile tuginedes isegi mingi tee, mis muudab 21. sajandi eluks kõlblikumaks?

Aga missugune osa peaks kõiges selles olema Eestil? Uuel kevadel on Eesti esimest korda olukorras, kus ta ühe ja sama laua ääres jagab mõtteid ja tundeid selle maailma vägevatega. Küsimus pole kaugeltki selles, kas Eesti tohib tolle laua ääres kõhatada. Eestil on õigus ja kohustus muuta maailma paremaks, nii palju kui see on Eesti võimuses. Uustulnukana on aga Eesti pilk värskem ja väikeriigina enese alalhoiu tung tugevam kui mõnel teisel. Me ei tohi oma eelist alahinnata, me ei tohi ühtki juhust kasutamata jätta, kui saame maailmale ja iseendale kasulikud olla.

Kas õhtumaal või kusagil mujal maailmas algab vaimne uuenemine, mis annaks inimkonnale uut lootust, on praegu veel selgusetu. Sama selgusetu nagu seegi, kas tuumasõda õnnestub sel sajandil ära hoida või kas mõni seni tuntud või uus surmav haigus laastab poole inimkonnast või õnnestub enne midagi ette võtta. Me ei tea.

Kuid üht teame kindlasti. Keegi ei keela meil olla mis tahes algatajad. Keegi ei keela meil teistest nõudlikumalt lahendusi otsida. Ja keegi ei tea ette, kust uus oma alguse saab.